

När ska jag bli pensionär?

En idéanalys om införandet av en riktålder och höjda
åldersgränser i pensionssystemet

Abstract

This thesis seeks to find the most frequently bespoken ideas in the debate about introducing a recommended retirement age as well as increasing the age limits in the Swedish pension system. The topic is of great relevance and interest since the legislative proposal will have an effect on most Swedes as they eventually will retire from their working lives. The thesis aims to reach a deeper understanding of the pension system in general and the significance and motives behind the proposal about the introduction of a recommended retirement age and increase ages limits in particular. This by structuring, highlight and analyse those ideas that are most re-occurring and essential to this study as well as examine how these ideas are considered on the opposite side of the debate.

Key words: pension, pensionssystem, riktålder, höjda åldersgränser

Antal ord: 9445

Innehållsförteckning

1. Inledning	s. 4
1.1 Syfte.....	s. 4
1.2 Frågeställning.....	s. 4
2. Metod	s. 5
2.1 Idéanalys.....	s. 5
2.2 Analytiskt ramverk.....	s. 6
2.3 Material.....	s. 8
2.4 Motivering av valet av metod.....	s. 9
2.5 Kritik mot metoden.....	s. 9
2.6 Avgränsningar.....	s. 10
2.7 Begrepp.....	s. 11
2.8 Tidigare forskning.....	s. 11
3. Bakgrund	s. 12
3.1 Pensionssystemet idag.....	s. 12
3.2 Vad består pensionen av?.....	s. 13
3.3 Förslaget om införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet.....	s. 14
4. Analys	s. 15
4.1 Redogörelse för de idéer som präglat debatten om införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet.....	s. 15
4.1.1 Ekonomi.....	s. 16
4.1.2 Arbetsmiljö.....	s. 18
4.1.3 Incitament för fortsatt arbete.....	s. 20
4.1.4 Legitimitet och förtroende för pensionssystemet.....	s. 22
4.1.5 Harmonisering av åldersgränser i andra socialförsäkringar.....	s. 24
4.2 Schematisk kategorisering av debattens idéer.....	s. 26
4.2.1 Problem.....	s. 26
4.2.2 Åtgärder.....	s. 27
4.2.3 Mål.....	s. 29
5. Slutsatser	s. 30
5.1 Framtida forskning.....	s. 32
6. Resultat	s. 32
7. Referensförteckning	s. 34

1. Inledning

Den 16 oktober 2019 beslutade Sveriges riksdag att anta regeringens proposition om införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet, som vid tiden för riksdagens beslut hade varit under utredning i nästan tio år. Detta mot bakgrund av att medellivslängden ökar och svenskarna blir allt friskare längre upp i åren. Beslutet innebär den största förändringen av pensionssystemets utformning sedan pensionsreformen 1994 då det svenska pensionssystemet gjordes om i grunden och fick från att vara förmånsbaserat till avgiftsbestämt. Förslaget betyder bland annat att åldern för tidigast uttag av allmän pension kommer att höjas successivt och beräknas år 2026 vara 64 år istället för dagens 61 (Pensionsmyndigheten 1, 2019). Förändringen har väckt en debatt om det svenska pensionssystemet och dess utformning vilket denna uppsats ämnar att undersöka.

1.1 Syfte

Den här uppsatsen syftar till att undersöka hur förslaget om införandet av en riktålder samt höjda åldersgränser i pensionssystemet motiverats. Detta genom att kartlägga och synliggöra de mest framträdande idéer och argument som berör ämnet, vilka hämtas från såväl riksdagsberedningens underlag som uttalanden och debattartiklar i dagspress, samt se hur dessa bemötts av respektive sidor i debatten. Syftet med undersökningen är att nå en djupare förståelse för pensionssystemet i allmänhet samt innebörden och motiven bakom lagförslaget i synnerhet. Införandet av en riktålder och höjningen av den faktiska pensionsåldern får effekter för de flesta av svenskarna som förr eller senare kommer att gå i pension varför ämnet är intressant att studera.

1.2 Frågeställning

Vilka idéer har präglat debatten om införandet av en riktålder samt höjda åldersgränser i pensionssystemet?

2. Metod

Uppsatsen syftar till att behandla de idéer som präglat debatten om införandet av en riktålder och höjningen av åldersgränserna i pensionssystemet i Sverige. Som metodologiskt angreppssätt ämnar jag därför tillämpa en idéanalys där jag vill undersöka hur debatten om de höjda åldersgränserna sett ut och vilka argument som lyfts. Då höjningen trädde i kraft 1 januari 2020 kan såldes inga effekter av förslaget i nuläget observeras, vilket också uppsatsen måste ta hänsyn till. Därför tillämpas en beskrivande idéanalys för att metodologiskt försöka besvara uppsatsens frågeställning - vilka idéer har präglat debatten om införandet av en riktålder samt höjda åldersgränser i pensionssystemet?

2.1 Idéanalys

Idéanalysen avser det vetenskapliga studiet av politiska budskap (Beckman, 2005, s. 11-12) varför jag anser den lämplig för min uppsats som ämnar att inte bara fånga in vilka argument som legat till grund för riksdagens beslut om höjd pensionsålder utan i en bredare kontext även förstå hur höjningen motiveras. Eftersom uppsatsen avser att strukturera och identifiera de politiska budskap i form av argument i beredningen av förslaget om höjda åldersgränser kommer min tillämpning av idéanalys att påminna om innehållslig idéanalys. En innehållslig idéanalys betraktar politiska budskap som argument med den yttersta avsikten att pröva och kritisera argumentens hållbarhet (Beckman, 2005, s. 12). Jag avser dock inte att pröva eller kritisera de idéer och argument som jag finner i mitt material. Istället är den idéanalys jag tillämpar i min uppsats beskrivande (Bergström & Boréus, 2012, s. 146) där utgångspunkten är att analysera de idéer som förekommit i beredningen inför beslutet om höjd pensionsålder i Sverige utan att ta ställning till argumenten som sådana eller förklara dess uppkomst eller potentiella konsekvenser (Beckman, 2005, s. 14). En beskrivande idéanalys beskriver andras beskrivningar av ett problem, genom att exempelvis beskriva andras värderande utsagor, rekommendationer till handling eller löften och varningar (Vedung, 2018). Något jag kommer att göra i min diskussion där mitt huvudsakliga arbete består i att strukturera och organisera de argument och idéer som jag kan utläsa ur mitt material.

Idéanalysens fundamentala uppgift är att dra vetenskapliga slutsatser om det ämne som studeras och därmed bidra till något utöver endast ett återgivande av innehållet i det material som undersöks. Marie Danielsson beskriver i sin artikel *Hjälp! Hur gör man?* (Danielsson, 2018) att uppgiften för den som analyserar den typ av offentlig politik som pensionssystemet kan formuleras som; ”[att] det handlar om att hitta struktur i, organisera, en text primära och avsedda budskap, snarare än om att hitta underliggande dolda maktstrukturer”. Danielsson formulerar så även min strävan med denna uppsats: att finna strukturer och organisera de idéer som framträder i mitt material.

Syftet är för forskarens del att tillföra något till den redan existerande forskningen på området (Beckman, 2005, s. 50; Teorell & Svensson, 2007, s. 18). I fallet med min uppsats är min vilja att strukturera de idéer och argument som finns kring höjningen av åldersgränserna i pensionssystemet för att skapa en bild av och bredare förståelse för höjningen i sig och vad den innebär för att därigenom ge ett bidrag till vidare forskning och litteratur kring det svenska pensionssystemet.

2.2 Analytiskt ramverk

För att skapa en tydlig struktur för hur idéerna bäst ska förstås använder jag mig av ett analytiskt ramverk i egen design med inspiration från både ett analyschema av Evert Vedung (Vedung, 2018) och en tolkningsram av Marie Danielsson (Danielsson, 2018). Mitt analytiska ramverk består av två delar, varav det första är en version av Vedungs analyschema som jag främst använder vid urskildring av idéer ur mitt material. Därefter tillämpar jag min version av Danielssons tolkningsram, ett så kallat problem-åtgärd-mål-verktyg, för att analysera de idéer jag funnit i materialet.

Evert Vedungs analyschema är en typ av flerstegsmodell som syftar till att förtydliga de moment som den beskrivande idéanalysen behöver klargöra. Modellen är därmed en slags abstraktionstrappa (Teorell & Svensson, 2007, s. 46) som söker konkretisera mitt materials beståndsdelar. Sorteringen av mitt material underlättas genom tydlig strukturering och precisering av vad idéerna och argumenten är en typ *av*. Det handlar således om att ställa frågor till materialet för att möjliggöra klassificering och avgränsning enligt nedan:

1) *Vilket är ämnet?*

- Idéer om förändringar i det svenska pensionssystemet.

2) *Frågor i anslutning till ämnet:*

- Vilka är argumenten för ett införande av en riktålder och en höjning av åldersgränserna i pensionssystemet?
- Vilka är argumenten emot ett införande av en riktålder och en höjning av åldersgränserna i pensionssystemet?

3) *Precisering av frågeställningen så att det som ska beskrivas avgränsas från det som inte ska beskrivas:*

- Vilka är idéerna/argumenten som rör införandet av en riktålder i Socialförsäkringsbalken?
- Vilka är idéerna/argumenten som rör höjda åldersgränser i pensionssystemet?

Genom att ställa dessa typer av frågor till mitt material skapar jag mig en struktur för att finna de mest framträdande och återkommande idéerna som präglar debatten om införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet. Vedungs schema hjälper mig också att avgränsa mitt sökande till att endast beröra de idéer jag funnit i debatten som gäller riktåldern och åldersgränserna (för vidare avgränsningar, se sida 10). När jag sedan med hjälp av analys-schemat funnit de idéer som kommer att ligga till grund för min diskussion och analys kan jag med hjälp av en egen version av Danielssons analysapparat (2018, s. 264), sortera idéerna i systematiska kategorier av typen problem-åtgärd-mål. Analysapparaten är hämtad från en förlaga av Marie Danielsson som skapat en analysapparat som syftar till att illustrera ett teoretiskt argumentationsmönster i olika nivåer, vilka hon främst kopplar till policyteorier i offentlig politik (Danielsson, 2018, s. 265). Strukturen som hämtas från Danielsson blir således ett stöd i min analys som skapar en struktur och ordning för de argument som går att finna i materialet och som tydliggör skillnader och likheter.

Min analysapparat av de idéer jag finner i mitt material kan således kategoriseras enligt följande:

Förespråkarnas uppfattning om	Kritikernas uppfattning om
Problem	Problem
Åtgärd	Åtgärd
Mål	Mål

Figur 1. Årebäck, 2019.

Det är i min diskussion tydligt att det finns två typer av idéuppfattningar gällande förslaget om införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet. Jag har därför valt att kategorisera idéerna i två respektive åsiktsläger, de som är för förslaget och de som ställer sig kritiska. Genom att tillämpa den andra delen av mitt analytiska ramverk, min version av problem-åtgärd-mål-modellen, kan jag i min analys både kategorisera de idéer som präglat debatten om införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet och sätta dem i en ontologisk kontext för respektive åsiktsläger.

2.3 Material

Det huvudsakliga material som ligger till grund för denna undersökning är empiri i form av dokument av olika slag, främst offentligt tryck och organisationsutlåtanden. Det offentliga trycket består primärt av utredningen *Åtgärder för ett längre arbetsliv* (SOU 2013:25) och utredningsbetänkandet *Höjda åldersgränser i pensionssystemet och i andra trygghetssystem* (Ds 2019:2), vilka utgör uppsatsens huvudsakliga material. Propositionen *En riktålder för höjda pensioner och följsamhet till ett längre liv* (Prop. 2018/19:133), Socialförsäkringsutskottets betänkande *En riktålder för höjda pensioner och följsamhet till ett längre liv* (2019/20:SfU5), riksdagsprotokoll och motioner har också använts. Vidare utgör remissutlåtanden till Ds 2019:2 samt debattartiklar och utlåtanden från intresseorganisationer för seniorer så som PRO och SPF med flera och fackföreningar (LO, Kommunal och Byggnads) en viktig del av uppsatsens materialbas.

Jag har strävat efter en bredd av material som berör debatten om införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet för att fånga upp en så stor mängd av de mest framträdande och återkommande argumenten och idéerna som möjligt.

2.4 Motivering av valet av metod

Idéanalysen syftar i min uppsats att fylla funktionen av både teori och metod. Uppsatsens frågeställning bäddar för en analys av typen där det metodologiska angreppssättet och klassificeringen av argument i syfte att beskriva, och därigenom förstå, bakgrunden och debatten gällande höjd pensionsålder i Sverige är primär och anknytning till teorier i övrigt för kontext är sekundärt. Genom att välja en idéanalys kommer just idéerna i centrum för min undersökning vars huvudsakliga syfte är att ge en strukturerad och förklarande bild över ämnet.

Uppsatsen är således varken teoriprovande eller teorikonsumerande. Den är metodkonsumerande i den mening att metoden är uppsatsens kärna vilken ger struktur och bärning till uppsatsens utformning och idéernas synliggörande. Uppsatsen lägger således avgörande vikt vid metodologin.

2.5 Kritik mot metoden

En fallgrop med beskrivande idéanalys är att idéanalysen till största del endast redogör för ett material eller fenomen utan att dra slutsatser kring det (Beckman, 2005, s. 50), vilket då riskerar att göra analysen platt och intetsägande. Eftersom den beskrivande idéanalysens syfte inte är att ta ställning till de frågor eller budskap som en text uttalar samtidigt som den inte kan undvika att säga något om materialet är det en svår balansgång i tillämpandet av beskrivande idéanalys.

Då idéanalysen fyller funktionen av både teori och metod, ställer det stora krav på forskaren att formulera ett väl anpassat analysverktyg. Ett väl konstruerat analysverktyg kan gynna en systematisk jämförelse eller finna systematiska mönster i stora mängder material men kan vara svår att formulera, något som Bergström och Boréus understryker i sin bok *Textens mening och makt* (2012).

En kritik som kan riktas mot alla typer av klassifikationsscheman är att det kan råda oklarhet om huruvida analysramen verkligen är en på förhand konstruerad modell eller om den skall ses som ett resultatet av studien. [...] Om modellen i själva verket snarare har karaktären av ett resultat är den inget analysverktyg.

Bergström & Boréus, 2012, s. 166

Även validitets-, reliabilitets- eller tolkningsproblem kan komma att uppstå vid idéanalys eftersom den är beroende av forskaren själv och dennes analysverktyg. Teorell och Svensson definierar validitet som ”frånvaron av systematiska mätfel” och reliabilitet som ”frånvaron av osystematiska mätfel” (2007, s. 57). Att undvika sådana typer av fel blir därför avhängigt forskaren själv när denne bearbetar sitt material utifrån sin egendesignade analysmodell. Vidare kan en idéanalys göras utifrån många olika vetenskapsteoretiska traditioner, vilket innebär att ju lösare analysmodellen är desto mer tolkningsinriktad blir den. En alltför generös tolkningsram eller analysmodell kan därför leda till att en allt för stor del i ett material blir föremål för individuell bedömning vilket i sin tur kan resultera i bristfällig intersubjektivitet (Bergström & Boréus, 2012, s. 169).

2.6 Avgränsningar

Jag har valt att avgränsa min uppsats omfång till att enbart fokusera på den allmänna delen av pensionssystemet. Väl medveten om att även tjänstepensionen är en avgörande del av en individs pension har jag aktivt valt att inte låta tjänstepension vara ytterligare en aspekt av uppsatsens diskussion och analys. Avgränsningen motiveras dels av uppsatsens begränsade tids- och platsutrymme samt att idéerna om tjänstepension i mitt material är relativt få och inte direkt relaterar till uppsatsens frågeställning som berör införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet. Vidare lyfts av samma skäl inte heller aspekten av åldersdiskriminering på arbetsmarknaden.

2.7 Begrepp

Inkomstpension: del av den allmänna pensionen som intjänas under arbetslivet. Varje år avsätts 16 procent av en persons pensionsgrundande inkomst och andra skattepliktiga ersättningar till inkomstpensionen.

LAS-ålder: den ålder vilken arbetstagare enligt lagen om anställningsskydd (LAS) har rätt att kvarstå i anställningen.

Pensionsrätt: rätt till pension som ges för varje år en person arbetar och betalar skatt i Sverige. Pensionsrätten utgör grunden för den allmänna pensionen. Även inkomster som ersätter arbetsinkomst, till exempel sjukersättning eller a-kassa, ger pensionsrätt.

65-årsnorm: normen om att pensionsåldern i Sverige är 65 år.

2.8 Tidigare forskning

Mellan åren 2016 - 2018 pågick ett forskningsprojekt i syfte att undersöka frågor som berörde såväl tjänstepensionen som den allmänna pensionen vilket initierades av SNS, Studieförbundet Näringsliv och Samhälle. Som en del av forskningsprojektet framställde Edward Palmer och Yuwei Zhao de Gosson de Varennes rapporten *Pensionssystemens demografiska utmaningar* (2018) vilken i likhet med denna uppsats problematiserar vad en åldrande befolkning innebär för individers pensionsnivåer och pensionssystemet i sig. I övrigt är den svenska litteraturen som berör pension och pensionssystem är förhållandevis tunn. Pension ingår istället vanligen under forskning kring välfärd ur ett större perspektiv inom såväl svensk som internationell forskning. Så som i bland annat Anders Lindboms bok *Systemskifte? Den nya svenska välfärdspolitikern* (2011) som behandlar hur den svenska välfärden förändrats över tid, varav pensionssystemet och dess utformning är den sådan aspekt om än inte den enda eller den mest centrala.

3. Bakgrund

I detta avsnitt ges en bakgrund till det svenska pensionssystemets utformning. För att nå en förståelse för vad förändrade åldersgränser i pensionssystemet innebär är det av vikt att också ha en viss kännedom om pensionssystemets historik och uppbyggnad. Avsnittet beskriver i korthet hur det svenska pensionssystemet är utformat i dag såväl som sätter det i en historisk kontext genom en kortfattad beskrivning av det före detta ATP-systemet.

3.1 Pensionssystemet idag

1960 infördes det så kallade Allmänna tjänstepensionssystemet i Sverige i en ambition att skapa ett obligatoriskt tjänstepensionssystem som grundades på inkomstbortfallsprincipen, en princip om att ersättning för förlorad inkomst vid exempelvis sjukdom ersätts. Systemet bestod då av en folkpension som var lika utformad för alla samt en inkomstgrundad tilläggspension (ATP). ATP-systemet var även ett slags fördelningssystem mellan generationerna där pensionerna direkt finansierades av de förvärvsaktiva i arbetskraften (Ds 2009/53, s. 22) och hade heller ingen koppling till den samhällsekonomiska utvecklingen utan de intjänade pensionsrätterna, så kallade pensionspoäng, var istället bundna till prisutvecklingen. Därutöver anpassade systemet inte pensionerna till den ökade livslängden vilket fick effekter i slutet av 1900-talet då medellivslängden ökade kraftigt samtidigt som den ekonomiska tillväxten avtog. Dåtida prognoser visade att systemet inte var finansiellt stabilt och att AP-fonderna skulle komma att tömmas under 2000-talet (Pensionsmyndigheten 2, 2019), vilket i kombination med den kraftiga ekonomiska nedgången i Sverige på 1990-talet skapade ett behov av att reformera pensionssystemet. 1994 ombildades därför ålderspensionssystemet i Sverige genom beslut av riksdagen som möjliggjordes utav att en blocköverskridande majoritet ställde sig bakom förslaget vilket var en nödvändighet för att trygga reformens stabilitet över val och majoritetsskriften (Ds 2009/53, s. 21). Förslaget trädde ikraft till fullo 1999 (Pensionsmyndigheten 2, 2019). Resultatet är dagens nuvarande pensionssystem där en persons pension istället för en allmän folkpension utgörs av individuellt intjänade pensionsrättigheter vilka tjänas in under hela en individs arbetsliv och där den utbetalda pensionen följer den allmänna inkomstutvecklingen samt beräknas utifrån den förväntade livslängden för varje enskild årskull (Pensionsmyndigheten 2, 2019).

Reformen påverkade det svenska pensionssystemet i grunden då pensionssystemet kom att gå från att vara förmånsbestämt till att istället bestå av ett avgiftsbestämt fördelningssystem (Ds 2009/53, s. 20).

Efter att riksdagen i juni 1994 beslutat att reformera pensionssystemet tillsattes en Genomförandegrupp i syfte att rent praktiskt arbeta fram detaljerna i pensionsreformen och berörd lagstiftning under åren 1994 - 1998 samt att vårda den träffade överenskommelsen (Ds 2009/53, s. 5). I och med valet 2006 avslutade Genomförandegruppen sitt arbete och ersattes istället av Pensionsgruppen 2007, vilken består av riksdagsledamöter från samtliga riksdagspartier förutom Vänsterpartiet och Sverigedemokraterna. Pensionsgruppen har ett liknande uppdrag som Genomförandegruppen hade under åren 1994-2006, men är en permanent blocköverskridande arbetsgrupp som syftar till att värna och vårda pensionsöverenskommelsen och dess grundläggande principer (Regeringskansliet, 2019).

3.2 Vad består pensionen av?

Dagens pensionssystem består av flertalet olika delar (fig 2); allmän pension, tjänstepension och eventuellt eget sparande (Pensionsmyndigheten 3, 2019).

Figur 2. Pensionsmyndigheten, 2019

Den allmänna pensionen är statlig, administreras av Pensionsmyndigheten och utgör grunden för samtliga svenskars pensioner. Den allmänna pensionen består i sin tur av flera delar så som inkomstpension, premiepension, garantipension, bostadstillägg, äldreförsörjningsstöd och efterlevandepension och grundas på alla inkomster en person betalat skatt för under sin livstid. Den allmänna pensionen betalas ut så länge en person lever. Tjänstepensionen är den

del av pensionen som betalas in av arbetsgivaren och kan därför variera stort mellan individer. Arbetsgivaren är enligt lag inte tvungen att erbjuda tjänstepension även om de flesta arbetsgivare gör så (Pensionsmyndigheten 4, 2019). Tjänstepensionen regleras vanligen genom kollektivavtal eller direkt med den anställda varför dess storlek därför beror på avtalets utformning.

För den allmänna pensionen avsätts årligen totalt 18,5 procent av en persons pensionsgrundande inkomst upp till 7,5 inkomstbasbelopp varav 16 procent avsätts till inkomstpensionen och 2,5 procent till premiepensionen (Pensionsmyndigheten 5, 2019), se figur 1. Avgiften som betalas in till pensionssystemet ger en person en så kallad pensionsrätt (Pensionsmyndigheten 2, 2019) vilket innebär att det är de samlade pensionsrätterna över livet som bestämmer storleken på en individs pension. Det finns en viss skillnad mellan pensionsavgift och pensionsrätt. Samtidigt som både pensionsavgiften och pensionsrätten sägs vara 18,5 procent av pensionsunderlaget är det endast 17,21 procent av de inkomstbaserade avgifter som betalas in som genererar en individs pensionsrätt. Detta beror på att den pensionsgrundande inkomsten är inkomsten efter avdrag för den allmänna pensionsavgiften på 7 procent vilket innebär att 18,5 procent av inkomsten efter avdraget på 7 procent motsvarar en effektiv avgift på 17,21 procent av en persons totala inkomst (Pensionsmyndigheten 6, 2019).

3.3 Förslaget om införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet

Knappt 20 år efter reformen av pensionssystemet tillsatte regeringen Reinfeldt i april 2011 en utredning i samråd med Pensionsgruppen. Utredningens uppdrag var att göra en översyn av de pensionsrelaterade åldersgränserna samt undersöka möjligheterna för ett längre arbetsliv. Det gamla ATP-systemets utformning främjade en pensionsavgång vid 65 års ålder vilket reformeringen av pensionssystemet 1994 var tänkt att ändra och därigenom öka incitamenten för ett förlängt arbetsliv. Utredningen resulterade 2013 i slutbetänkandet *Åtgärder för ett längre arbetsliv* (SOU 2013:25) som följdes av en uppdaterad version i form av promemorian *Höjda åldersgränser i pensionssystemet och andra trygghetssystem 2019* (Ds 2019:2).

Både utredningarna liksom utredningsdirektivet konstaterade att medellivslängden i Sverige ökat cirka 2 år sedan pensionsreformens ikraftträdande samt att antalet äldre i förhållande till antalet förvärvsaktiva ökat (Dir 2011:34, s. 1; SOU 2013:25, s. 32; Ds 2019:2, s. 96) utan att uttaget av ålderspension senarelagts i betydande utsträckning. Pensionsreformen 1994 innebar således att systemets inneboende finansiella instabilitet övervanns, men lyckades inte att motivera individer till nämnvärt längre yrkesliv och senare uttag av pension (Ds 2009/53, s. 34). Något som slutbetänkandet menade innebar finansiella konsekvenser för den totala välfärdens försörjning och enskilda individers pensionsnivåer. Förslaget om införandet av en riktålder samt höjda åldersgränser i pensionssystemet grundar sig därför i en politisk strävan om att få fler människor att stanna längre i arbetskraften mot bakgrund av en ökad livslängd för att trygga framtida statsfinanser och den offentliga välfärden. Därigenom är förhoppningen att riktåldern ska fungera som riktmärke för beslutet om när en person bör gå i pension (2019/20:SfU5, s. 1) genom att riktåldern ska styra de pensionsrelaterade åldersgränserna i pensionssystemet och även i angränsade trygghetssystem så som sjukersättning och arbetslöshetsersättning.

4. Analys

Analysen delas i det följande upp i två delar. I första delen sker en redogörelse för de idéer jag funnit vid bearbetning av det material som ligger till grund för denna uppsats. I andra delen används de idéer som funnits varit mest framträdande till att analysera debatten utefter respektive åsiktsuppfattningars problem-åtgärd-mål-modeller.

4.1 Redogörelse för de idéer som präglat debatten om införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet

För att verkligt förstå vilka idéer som präglat debatten om införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet har jag valt att nedan strukturera idéredogörelsen utifrån teman. Idédiskussionen är således indelad i fem tematiska delar; ekonomi, arbetsmiljö, incitament för fortsatt arbete, legitimitet och förtroende för pensionssystemet samt harmonisering av åldersgränser i andra socialförsäkringar. Grovt taget kan det sägas finnas två

typer av idéuppfattningar i frågan - förespråkare som står bakom förslaget och dess utformning samt motståndare som ställer sig kritiska till de idéer som förslaget utformats efter. Den tematiska indelningen syftar till att strukturera de mest framträdande åsikterna och idéerna liksom hur argumenten inom varje tema bemötts av respektive motstående idéuppfattning.

4.1.1 Ekonomi

Huvudargumentet för såväl införandet av en riktålder som höjda åldersgränser i pensionssystemet är att medellivslängden i Sverige ökar. Lagförslaget ses av förespråkarna, vilka främst utgörs av pensionsgruppens partier, som en naturlig förändring av pensionssystemet mot bakgrund av att svenskarna både lever längre och blir allt friskare längre upp i åren (Ds 2019:2, s. 96), varför höjda åldersgränser ses som en logisk och nödvändig reformering av pensionssystemet och andra intilliggande socialförsäkringar. Således är riktåldern ett politiskt försök att förändra den så kallade 65-årsnormen, det vill säga normen om att pensionsåldern i Sverige är 65 år (SOU 2013:25, s. 275), till en ålder som gör antalet icke-yrkesverksamma år mer proportionerliga till antalet år i arbetskraften. Utredningen *Åtgärder för ett längre arbetsliv* slog 2013 fast att det är nödvändigt att genom lag reglera vilken pensionsålder som är hållbar ur såväl ett samhällsekonomiskt perspektiv som för individen för att därigenom bryta 65-årsnormen. Detta eftersom den genomsnittliga pensionsåldern i Sverige inte förändrats nämnvärt sedan förändringarna av pensionssystemet på 1990-talet. Genom ett förlängt arbetsliv kan försörjningen av den allmänna välfärden i form av äldreomsorg, skola och sjukvård med mera tryggas (SOU 2013:25, s. 277), medan ett förlängt arbetsliv för individen innebär fler intjänade pensionsrätter vilket ger en högre total pension. Det kan därför argumenteras för att det finns stora samhällsekonomiska vinster i att människor stannar längre i arbetskraften.

Idéen om att det finns en samhällsekonomisk vinning i att införa en riktålder och höjda åldersgränserna i pensionssystemet möts dock av skarp kritik. Kritiken rör främst de potentiella effekter som höjda åldersgränser i pensionssystemet kan få. Däribland utmärker sig en oro för att höjda åldersgränser är en åtgärd som ställs emot framför allt en förbättrad

arbetsmiljö och arbetsvillkor i de yrkessektorer med högst andel förtidspensionärer och sjukskrivna såsom inom vård och omsorgsyrkena och byggbranschen.

Att höja åldersgränserna i pensionssystemet utan att också parallellt göra stora reformer som gäller arbetsmiljö och arbetsvillkor har fått kritikerna att argumentera för att lagförslaget är att ”börja i fel ände” (Gabrielsson, V, anf. 149¹), vilket får medhåll från både LO, Byggnads, Kommunal och flertalet intresseorganisationer för seniorer (Aftonbladet 1, 2019; Aftonbladet 2, 2019).

LO anser nu liksom tidigare att det är oacceptabelt att det enda mer konkreta politiska förslag som finns rörande längre arbetsliv och höjda pensioner, är föreliggande förslag om förändringar i de pensionsrelaterade åldersgränserna.

Enbart höjda åldersgränser kommer inte göra det möjligt för LO-grupperna att orka arbeta längre. En sådan förändring måste föregås av andra förändringar såsom minskade inkomstskillnader, bättre fysiska och psykiska arbetsmiljöförhållanden, fler heltidsanställningar, färre visstidsanställningar och bättre möjligheter till omställning.

Ds 2019:2, LOs remissyttrande.

LOs utlåtande summerar en bred uppfattning om att höjda åldersgränser inte löser en samhällsviktig problematik vid dess kärna. Att betona den samhällsekonomiska vinningen i att fler stannar i arbetskraften längre upp i åren för att trygga såväl välfärdens försörjning som en högre total pension för den enskilde i form av fler intjänade pensionsrätter menar PROs ordförande Christina Tallberg är att ”lappa och laga” (PRO, 2019) ett pensionssystem som de facto är underfinansierat. En uppfattning som delas av bland andra SPF Seniorerna (Arleij, 2019), Byggnads, Kommunal (Aftonbladet 2, 2019) och Vårdförbundet vilka tillsammans med LO och OFR, Offentliganställdas förhandlingsråd, (Ds 2019:2) istället äskar om högre avsättningar till den allmänna pensionen.

Den ekonomiska dimensionen av diskussionen om införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet är således tudelad där idén om att ett längre arbetsliv står i konflikt mot idéerna om att ett förskjutet pensionsuttag inte kan möjliggöras utan parallella åtgärder för ett hållbart yrkesliv samt höjda inbetalningar till pensionssystemet. Kritiken som

---

¹ Se Protokoll 2019/20:20, Riksdagsdebatt 16 oktober 2019. §9 *En riktålder för höjda pensioner och följsamhet till ett längre arbetsliv.*

berör idén om att pensionssystemet är underfinansierat gäller de statliga avsättningarna till den allmänna pensionen, som efter avdragen skatt kommit att bli 17,21 procent istället för 18,5 som beslutades vid reformeringen av pensionssystemet 1994 (Ds 2019:2, Pensionsmyndigheten). Kritiken mot pensionssystemet som underfinansierat bör också ses i ljuset av att den allmänna kompensationsgraden i genomsnitt är 56 procent av slutlönen och därmed inte når upp till de 60 procent för individer med ett drygt 40-årigt arbetsliv som var målsättningen då reformeringen av pensionssystemet beslutades 1994 (Ds 2019:2, Pensionsmyndigheten; Svärdman, 2019). Något som även Pensionsmyndigheten noterade i sitt remissutlåtande, som i övrigt ställer sig bakom förslaget om höjda åldersgränser i pensionssystemet, och som kritiseras hårt från såväl Vårdförbundet och LO i sina remissyttranden till *Höjda åldersgränser i pensionssystemet och i andra trygghetssystem* (Ds 2019:2). Således är deras mening att ett förlängt arbetsliv med fler intjänade pensionsrätter inte skulle ge en lika markant förhöjd pension för de med lägst pensioner som istället höjda inbetalningar skulle innebära. Därför, anser kritikerna, är endast ett förlängt arbetsliv och fler intjänade pensionsrätter inte nog för en skälig pension utan istället är ökade insatser för en förbättrad arbetsmiljö inom de yrken där flest sjukskrivs eller går i pension i förtid samt ökade inbetalningar till den allmänna pensionen reformer som behöver komma på plats före en höjning av åldersgränserna i pensionssystemet.

4.1.2 Arbetsmiljö

Som ovan nämnt ställer sig framför allt Vänsterpartiet och LO starkt kritiska till att höja åldersgränserna i pensionssystemet utan att först komma tillrätta med vad de menar är strukturella problem på arbetsmarknaden som förhindrar människor att arbeta längre upp i åldrarna. Både intresseorganisationer för pensionärer så som SPF Seniorerna och PRO liksom fackliga intressenter som Byggnads och Kommunal (samt LO) med flera understryker vikten av en god arbetsmiljö för att kunna säkerställa ett förlängt arbetsliv, varför de kritiska rösterna efterlyser effektiva åtgärder för att komma åt problematik på arbetsplatser som skapar såväl fysisk som psykisk ohälsa, exempelvis i form av hög stress eller fysiskt tung arbetsbelastning. De fackliga representanterna för dessa yrkeskårer menar att sådana åtgärder är en förutsättning för att personer inom fysiskt eller psykiskt belastande arbeten såsom vårdyrken eller industrin ska klara av ett förlängt arbetsliv (Ds 2019:2, Vårdförbundet; LO; OFR), vilket

även togs upp i utredningen från 2013 som lyfte arbetsmiljöns betydelse för ett längre arbetsliv (SOU 2013:25, s. 200) liksom sambanden mellan arbetsmiljöbriser och tidiga utträden från arbetslivet:

Den viktigaste frågan för att höja den faktiska pensionsåldern och förlänga arbetslivet är att försöka minska andelen äldre som lämnar arbetslivet tidigt. Åtgärder som bidrar till ett längre arbetsliv och högre faktisk pensionsålder kan enligt utredningen få en bred acceptans bara om det samtidigt genomförs insatser för att fortsätta att minska andelen medelålders som lämnar arbetslivet tidigt på grund av ohälsa. Det behövs långsiktiga insatser för att möjliggöra för fler att arbeta ett helt yrkesliv. Framför allt behövs åtgärder för att minska risken för att arbetstagare skadas eller slits ut och måste lämna arbetslivet för tidigt.

SOU 2013:25, s. 201-202

Bland både Byggnads och Kommunals medlemmar är genomsnittsåldern för pensionsuttag 63 år (Aftonbladet 2, 2019). De uttrycker gemensamt en oro för att pensionssystemet genom införandet av en riktålder och höjda åldersgränser kommer att missgynna de människor som har fysiskt slitsamma arbeten. En oro som summeras av Tobias Baudin och Johan Lindholm som "[d]ärmed kan riksdagen höja pensionsåldern hur mycket som helst, det spelar ingen roll om det är 65, 75 eller 100 år, för många undersköterskor och byggnadsarbetare är det kroppen - inte riksdagsbesluten - som avgör när man slutar arbeta." (Aftonbladet 2, 2019).

Trots att också utredningen 2013 lade stor emfas vid att ett hållbart arbetsliv är en betydande aspekt för att möjliggöra senarelagda pensionsavgångar vidhåller förespråkarna av förslaget om införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet att frågan om arbetsmiljö och olika förutsättningar för ett längre arbetsliv är en separat fråga (Brännström, M, anf. 161). Åtgärder för förbättrad arbetsmiljö som lyftes i utredningen 2013 är även så gott som helt borttaget från den uppdaterade promemorian Ds 2019:2 från 2019 även om propositionen *En riktålder för höjda pensioner och följsamhet till ett längre liv* lyfte att arbetsmiljörelaterade åtgärder är något som behöver övervägas för att uppnå ett hållbart arbetsliv (Prop. 2018/19:133, s. 23). Parallellt med förslaget om införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet upprättades 2016 en arbetsmiljöstrategi vilken delades upp i tre prioriteringsområden: nollvision mot dödsolyckor och förebyggande av arbetsolyckor, ett hållbart arbetsliv och psykosocial arbetsmiljö. Därutöver inrättades 2018 Myndigheten för arbetsmiljökunskap, Mynak, vars uppdrag är att sammanställa kunskap om faktorer som

skapar friska och välmående arbetsplatser (Arbetsmarknadsdepartementet, 2018). Frågan om arbetsmiljö lyfts sålunda som en aspekt av förslaget kring införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet. Däremot inte som en del av frågan om pensionssystemet som helhet utan som en enskild politisk sakfråga. Därigenom erkänner pensionsgruppens partier till viss del att arbetslivets utformning också får effekter på pensionen, men lyfter de ekonomiska aspekterna som övervägande. En uppenbar skillnad i retorik blir således tydlig i frågan om arbetsmiljöns betydelse för pensionssystemet där förespråkarna ställer ekonomiska och demografiska idéer emot kritiken gällande arbetslivets utformning och effekter för individers hälsa och möjlighet till längre arbetsliv.

4.1.3 Incitament för fortsatt arbete

En av de tänka effekterna av pensionsreformen på 1990-talet var att pensionssystemets nya utformning skulle lyfta hindren för ett senarelagt pensionsuttag och därigenom öka incitamenten för individer att fortsätta sina arbetsliv längre upp i åldern. Genom att bland annat göra inkomster intjänade efter fyllda 64 år pensionsgrundande, vilket inte var fallet i det tidigare ATP-systemet (Ds 2009/53, s. 24), syftade reformen till att öka incitamenten för ett fortsatt yrkesliv och på så sätt bryta 65-årsnormen. Mot bakgrund av att en nämnvärd ökning av senarelagt pensionsuttag uteblev i betydande utsträckning lyfte därför utredningen *Åtgärder för ett längre arbetsliv* (SOU 2013:25) ett förslag om införandet av en riktålder som ett politiskt styrmedel att styra personers pensionsuttag högre upp i åren, samtidigt som lägsta åldern för uttag av allmän pension justeras med riktåldern för att på så sätt öka incitamenten för individer att förlänga sina yrkesliv.

Begreppet riktålder har även ett symbolvärde i sig självt, vilket utredningarna från 2013 och 2019 liksom dess förespråkare understryker. En riktålder innebär just ett riktmärke om vad som från politiskt håll kan anses vara en önskvärd ålder för utträde ur arbetskraften. Utredningen 2013 valde att föreslå begreppet riktålder istället återinföra begreppet pensionsålder i pensionssystemet då pensionsålder visserligen är ett begrepp som fler kan relatera till och därmed har en annan tyngd vad beträffar just vilken ålder som pensionssystemet avser som en giltig ålder för utträde ur arbetslivet (SOU 2013:25, s. 275). Pensionsålder ansågs dock vara ett för stort avsteg från principen om flexibilitet som

pensionssystemet vilar på, varför riktålder är det begrepp som nu införts. Riktåldern är ingen formell pensionsålder, och syftar heller inte till att vara det utan är som ovan nämnt en från statligt håll föreslagen ålder att som individ ta riktning på vid planering inför det individuella pensionsuttaget. Dock blir effekten av införandet av riktåldern att den reella pensionsåldern höjs då åldern för tidigast uttag av allmän pension kommer att följa riktåldern som successivt justeras upp.

Förslaget om att införa en riktålder hyllas av förespråkarna som en tydlig markör för vad som för såväl individen som för samhällsekonomin anses vara en rimlig ålder att gå i pension, vilken grundar sig i det faktum att medellivslängden i Sverige stiger. Förslaget som lades fram av riksdagens pensionsgrupp vinner stöd av en bred politisk majoritet i riksdagen likväl som av flertalet av remissinstanserna till *Höjda åldersgränser i pensionssystemet och i andra trygghetssystem* (Ds 2019:2) i uppfattningen om att det är rimligt att förlänga arbetslivet i takt med att vi lever allt längre och samtidigt är allt friskare (Folkhälsomyndigheten, 2019, s. 14).

Att medellivslängden ökar är ett faktum såväl förespråkarna som kritikerna till förslaget om höjda åldersgränser är överens om. Införandet av själva begreppet riktålder väcker inte särskilt stora protester, däremot effekten av att gränsen för tidigast uttag av allmän pension kommer att följa riktåldern när den successivt höjs. Flertalet kritiska röster, däribland LO, Kommunal och SPF Seniorerna, ser även de logiken i att ett längre liv innebär ett längre arbetsliv. Kritikerna menar dock att en längre livslängd och friskare antal år bland äldre inte är incitament nog att förlänga arbetslivet utan att incitament istället måste skapas genom förbättrad arbetsmiljö, rätt till heltid och lättnader i regelverket kring sjukersättning (Aftonbladet 1, 2019; Aftonbladet 2, 2019; SPF Seniorerna, 2019; Kommunal, 2017). Rådande förutsättningar på dagens arbetsmarknad behöver förändras för att både stimulera till och möjliggöra ett förlängt yrkesliv. Därutöver lyfts både ett behov av lättnader i sjukersättningen vilket skulle gynna de individer som istället för att göra ett tidigt uttag av pension kan få sjukersättning istället samt ökade möjligheter till omställning för äldre yrkesverksamma som kan finna det svårt att finna annat arbete mycket nära inpå åldern för tidigast uttag av pension (Ds 2019:2, LO, Vårdförbundet). Återigen blir skiljelinjerna mellan debattens grundidéer tydliga när motståndarsidan försöker att inkorporera en aspekt gällande arbetsmiljö i debatten i större utsträckning än vad förslaget gällande höjda åldersgränser tar ställning till.

Den tidigare kritiken om pensionssystemet som underfinansierat gör sig påmind även i detta avseende. Den kritik mot att besluten om att de genomsnittliga pensionsutbetalningarna skulle nå upp till 60 procent av slutlönen liksom att den effektiva avgiften för den allmänna pensionsavsättningarna är 17,21 procent istället för 18,5 spelar även roll för vad som kan sägas stärka incitamenten för ett fortsatt yrkesliv. Idéen bakom såväl införandet av en riktålder som det avgiftsbaserade pensionssystemet i stort är att individer själva bär det främsta ansvaret för sina pensionsnivåer. Genom att införa en riktålder som motiverar ett förlängt arbetsliv kan individer själva öka nivån på sina pensionsrätter genom att arbeta längre. Således tryggas pensionssystemets försörjning av sig självt och blir till skillnad från det före detta ATP-systemet mindre finansiellt volatilt. Detta resonemang bemöts av kritikerna som ofullständiga lösningar för att öka incitamenten till ett förlängt yrkesliv. Om inbetalningarna till den allmänna pensionen istället höjdes från statligt håll skulle det generera ett ökat incitament till att arbeta längre upp i åren för individer med relativt låga löner, vilka i ett sådant scenario skulle se en reellt höjd pension. Ytterst kommer frågan således att handla om vem som bär ansvar för skäliga pensionsnivåer och vilka typer av åtgärder som kan sägas motivera ett förlängt arbetsliv.

4.1.4 Legitimitet och förtroende för pensionssystemet

Frågan om legitimitet och förtroende för pensionssystemet är ytterligare en aspekt av förslaget om införandet av en riktålder och höjda åldersgränser att ta i beaktning. Utredningen 2013 förutspådde att baksidan av en automatisk justering av riktåldern är att den kan minska förståelsen för pensionssystemet i stort (SOU 2013:25, s. 276). Delvis då beräkningen av riktåldern grundar sig på avgörande statistiska beräkningar av medellivslängden som kräver stor precision (Ds 2019:2, s. 145, SOU 2013:25, s. 282), och delvis eftersom beräkningen av riktåldern är pedagogiskt svår att både förmedla och ta till sig. Flertalet organisationer, däribland LO och Vårdförbundet, menar att den pedagogiskt svåra uträkningen för riktåldern undergräver förtroendet för såväl riktåldern i sig själv som legitimiteten för pensionssystemet i stort. Frågan om förtroende och legitimitet är en central del i diskussionen om höjningar av åldersgränserna i pensionssystemet hos båda sidor av debatten.

När ärendet debatterades i riksdagen i oktober 2019 riktade Vänsterpartiet skarp kritik mot riktålderns automatiska höjningar. Ett sådant beslut sades det, bör fattas av riksdagen för att värna demokratin (Gabrielsson, V, anf. 147). En uppfattning som även stöds av OFR och Vårdförbundet (Ds 2019:2). Vänsterpartiets, OFRs och Vårdförbundets kritik mot den automatiska höjningen handlar även om att en automatisk justering av åldersgränserna innebär att viktiga förändringar i pensionssystemet som får betydande effekter för medborgarna sker utan den process som vanligtvis föregår ett riksdagsbeslut i form av utredningar, inhämtande av remissvar och likande vilket även utredningen 2013 lyfte som en potentiell farhåga för höjningarnas legitimitet och för medborgarnas förtroende för pensionssystemet (SOU 2013:25, s. 276).

Trots att utredningen 2013 fann en potentiell risk i att förtroendet för pensionssystemet skulle komma att undergrävas av de automatiska justeringarna av åldersgränserna slog dock utredningen fast att ett långsiktigt förtroende för pensionssystemet endast kan garanteras om nödvändiga justeringar av åldersgränserna görs i tid (SOU 2013:25, s. 276). Att riktåldern är tänkt att justeras automatiskt menar därför förespråkarna av förslaget snarare gör riktåldern till ett effektivt och stabilt styrmedel när nödvändiga justeringar görs i tid (Brännström, M, anf 157), vilket är effekten av en automatiskt justerad riktålder som inte är beroende av att behandlas i riksdagen och den process som föregår ett sådant beslut. På så sätt skickas en tydlig signal från politiskt håll om att höjda åldersgränser är en realitet till följd av en allt stigande medellivslängd. Riktåldern innebär således att en tydlig och viktig markering görs för hur länge en person behöver arbeta för att få en avsedd pensionsnivå där ett förlängt arbetsliv är en förutsättning för en dräglig pension som annars ska räcka över längre tid (Ds 2019:2, SKL), vilket ger en totalt lägre ersättningsnivå.

Riktåldern bestäms (simplifierat) genom en beräkning av bastalet 65 adderat med två tredjedelar av differensen mellan den återstående medellivslängden för befolkningen i Sverige under en femårsperiod närmast för det år personerna fyllde 65 år för beräkningsåret och motsvarande värde för jämförelseåret 1994 (Ds 2019:2, s. 140). Beräkningen innebär förenklat att två tredjedelar av livslängdsökningen ska utgöras av ett förlängt arbetsliv och en tredjedel förlängd tid som pensionär. Detta menar förespråkarna är en nödvändighet för att människor dels får en rimlig och tillräcklig pensionsnivå men även för att säkra förtroendet och legitimiteten för pensionssystemet i sin helhet som riskeras att urholkas då personer som

går i pension finner den totala pensionen bli lägre än planerat när den ska räcka över längre tid (Larsson, S, anf. 148). När de tekniska detaljerna för uträkningen av riktåldern föreslogs i *Höjda åldersgränser i pensionssystemet och i andra trygghetssystem* tog utredningen genom förslaget två tredjedelar förlängt arbetsliv och en tredjedel förlängd tid som pensionär hänsyn till att antalet friska år bedöms öka mindre än medellivslängden totalt (Ds 2019:2). Värt att notera är här att fördelningsförslaget får ett strakt stöd, inte bara av pensionsgruppens partier och Pensionsmyndigheten utan även från LO, vilken i övrigt starkt motsätter sig de förändringar i pensionssystemet som förslaget innebär. Däremot har formeln för uträkningen av riktåldern varit föremål för viss kritik av bland andra OFR över att dess komplexitet anses svår att förstå, vilket också Pensionsmyndigheten till viss del instämmer i (DS 2019:2, OFR, Pensionsmyndigheten). Ehuru kan sägas att själva komplexiteten i uträkningsförfarandet inte nödvändigtvis är ett demokratiskt problem i sig utan snarare vad begreppet riktålder innefattar och dess justeringar i faktiska tal.

Idén om att riktåldern ska innebära en tydlig punkt för personers individuella pensionsbeslut är således tydligt framträdande. Rent praktiskt innebär införandet av en riktålder att riktåldern fastställs årligen och sedan tillämpas sex år från det att den fastställdes. Den kan sedan ändras med maximalt ett år i taget och måste ha varit oförändrad i minst tre år innan den kan ändras igen (Pensionsmyndigheten 1, 2019). Förespråkarna menar att detta leder till tydlighet om vilken ålder som anses lämplig vid individuella pensionsbeslut och dess successiva förändringar individer gott om tid att planera och anpassa sitt utträde ur arbetskraften (Westerholm, L, anf. 168). Därutöver innebär förslaget att riktåldern även ska harmoniseras med andra socialförsäkringar och fungera som riktålder inom till exempel sjukersättningen och arbetslöshetsersättningen för att tydligt bryta 65-årsnormen.

4.1.5 Harmonisering av åldersgränser i andra socialförsäkringar

I förslaget till införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet förslås även att åldersgränserna i relaterade socialförsäkringar ska harmoniseras med riktåldern. Att åldersgränserna för sjukersättning och arbetslöshetsersättning harmoniseras med riktåldern är en politisk åtgärd i syfte att understödja övergången till ett förlängt arbetsliv (Ds 2019:2, s. 178). Att åldersnivåerna för bland annat sjukersättning och arbetslöshetsersättning höjs är

ytterligare en åtgärd från politiskt håll att försöka bryta 65-årsnormen genom att förlänga rätten till stöd genom socialförsäkringssystemen. Detta menar förespråkarna av förslaget är ytterligare en aspekt av reformeringen av åldersgränserna i pensionssystemet som skickat ett entydigt budskap om att individer förväntas stanna längre i arbetslivet. Medan sjukersättning och arbetslöshetsersättning harmoniseras med riktåldern kommer även LAS-åldern att höjas till 68 år från och med 2020 och till 69 år 2023 (Pensionsmyndigheten 1, 2019). Förändringarna i lagen om anställningsskydd sker dock separat och kommer ej att följa riktåldern.

Att harmonisera åldersgränserna i socialförsäkringarna välkomnas av både LO och OFR (Ds 2019:2, LO, OFR) som tillstyrker idén om att ett förlängt arbetsliv bör innebära förlängd rätt till de ersättningar icke-pensionärer har rätt till om de uppfyller villkoren. För yrkesgrupper där sjuktalen är höga och tidigt uttag av pension är vanligt förekommande, såsom inom vård och omsorgsarbeten eller byggbranchen, skapar harmoniseringen av åldersgränserna en möjlighet för vissa individer att ansöka om sjukersättning istället för att göra ett tidigt uttag av pension. Varför LO och OFR stödjer denna del av förslaget. De som beviljas sjukersättning gynnas ekonomiskt i form av högre bruttoinkomst och ökad pension då även sjukersättning ger en pensionsgrundande inkomst. Något som både utredningen 2013 och dess uppföljare från 2019 tillsammans med Försäkringskassan understryker som en positiv aspekt av förslaget om harmoniseringen av höjda åldersgränser i andra socialförsäkringar utöver pensionssystemet. Dock förutsätter en sådan positiv effekt att villkoren för ersättning uppfylls. För personer som lider av ohälsa men ändå bedöms ha viss arbetsförmåga kan därför kravet på omställning nära det planerade urträdet ur arbetslivet innebära att individen ändå gör ett tidigt uttag av ålderspension (Ds 2019:2, Försäkringskassan). Varför framför allt Vårdförbundet äskar om just lättnader för beviljande av sjukersättning (Ds 2019:2, Vårdförbundet). De individerna drabbas då av en lägre total pension och färre intjänade pensionsrätter till följd av de höjda åldersgränserna, vilket hänger ihop med den aspekt av frågan om höjda åldersgränser inom pensionssystemet och andra socialförsäkringar som berör individers olika möjlighet till ett förlängt arbetsliv.

4.2 Schematisk kategorisering av debattens idéer

Idéredogörelsen tematiska indelning har visat att det finns en tydlig åsiktsskillnad mellan förslagets förespråkare och dess kritiker i de idéer och argument som präglar debatten om införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet. Redogörelsen skildrar att de båda åsiktslägren har olika uppfattningar om hur pensionssystemet bör organiseras och vilka som är dess centrala problem och mål samt vilka åtgärder som behöver vidtas. Jag ämnar att i detta avsnitt redogöra för dessa olika uppfattningar genom att sätta dem i kontext enligt min problem-åtgärd-mål-modell.

4.2.1 Problem

Efter att ha kategoriserat de mest framträdande idéerna har det blivit uppenbart att det råder betydande skillnader i de båda åsiktslägrens problemuppfattningar. Det råder stor oenighet mellan förslagets förespråkare och dess kritiker om vad som är det centrala problemet med dagens pensionssystem och dess utformning. Genom att tillämpa problem-åtgärd-mål-modellen går det att se att förespråkarna, representerade av Pensionsgruppens förslag i form av SOU 2013:25, Ds 2019:2, Socialförsäkringsutskottets betänkande och slutligen regeringens proposition, formulerar en problembild som grundar sig i att en allt stigande medellivslängd innebär en ekonomisk utmaning för välfärdens finansiering. Idéerna här baseras framförallt på en demografisk och en samhällsekonomisk aspekt där ett förlängt arbetsliv anses nödvändigt och logiskt för att hantera detta problem. Denna problembild ställs emot kritikernas tvådelade problemformulering där möjligheten till ett förlängt arbetsliv för arbetsmarknadens alla yrkesgrupper problematiseras istället för behovet av en tryggad finansiering av den offentliga välfärden. Därutöver formuleras ytterligare en problemformulering - uppfattningen om pensionssystemet som underfinansierat.

Det råder konsensus bland båda åsiktsläger om att medellivslängden i Sverige ökar, liksom att det finns ett behov av omprövning och reform av svenskarnas pensioner. Däremot råder det stora skillnader i åsikterna om vilka de faktiska problemen i pensionssystemets utformning är och hur dessa ska åtgärdas, inte minst vad gäller uppfattningen om pensionssystemet som underfinansierat. Är det i själva verket så att pensionerna räcker, så länge svenskarna arbetar

längre upp i åren och tjänar in fler pensionsrätter som betalas ut under längre tid eller behövs högre avsättningar till den allmänna pensionen från statligt håll? Frågan har inget entydigt svar utan de delade uppfattningarna kan utifrån de respektive kontexter de formulerats i sägas vara sanna. Sett till den problembild som formulerats av förslaget förespråkare kan höjda åldersgränser i pensionssystemet och därigenom fler antal yrkesverksamma år för de flesta som därmed ökar det statliga skatteunderlaget ses som ett naturligt steg i ett sammanhang där människor lever allt längre och är friskare längre upp i åren. Samtidigt som ett längre arbetsliv innebär fler intjänade pensionsrätter och en högre total pension för den enskilde. På lika sätt kan den kritik som uppstått i en annan kontext anses vara befogad och sann där höjda åldersgränser inte kan ställas emot strukturella problem på arbetsmarknaden i form av dålig arbetsmiljö som resulterar i höga sjuktal, utslitna kroppar eller ett tidigt uttag av pension och som inte löses enkom av att arbetslivet förlängs.

4.2.2 Åtgärder

Efter att ha kategoriserat idéerna och tydliggjort att de båda åsiktslägren formulerar olika problembilder i frågan om införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet är det inte särskilt förvånande att de tankar om vilka åtgärder som behövs också de är vitt skilda. Utifrån de idéer jag har funnit varit de som starkast präglat debatten om förslaget tycks den största skiljelinjen mellan de båda idéuppfattningarna vara huruvida åtgärder av dålig arbetsmiljö är en fråga som bör behandlas som en aspekt av förslaget om höjda åldersgränser i pensionssystemet eller separat. Både de intresseorganisationer för seniorer som uttalat sig om höjningen liksom de fackliga ombuden i form av LO, OFR, Vårdförbundet, Byggnads och Kommunal är överens om att frågan om förbättrad arbetsmiljö kräver åtgärder som måste vidtas innan en höjning av åldersgränserna i pensionssystemet kan bli aktuell. En uppfattning även Vänsterpartier sällar sig till som tillsammans med de fackliga representanterna är de som hårdast driver idéen om att åtgärder inom arbetsmiljö är att se som primära och överordnade höjda åldersgränser i pensionssystemet.

En effekt av att förslaget förespråkare och kritiker inte delar samma problembild är att de därmed också har olika uppfattningar om vilka åtgärder som behöver vidtas. Som visats ovan skapas därför en viss obalans i debatten då argumenten i de tematiska delarna i föregående

avsnitt svarar till olika problemuppfattningar och därför inte alltid direkt korrelerar till respektive idéuppfattning inom temat. I tabellen nedan visas hur förlagets förespråkare i huvudsak framför fyra typer av åtgärder de anser behöver vidtas för att lösa problematiken med en åldrande befolkning som skapar samhällsekonomiska utmaningar när den offentliga välfärdens finansiering liksom ett finansiellt stabilt pensionssystem behöver säkras. Den allra mest framträdande och tydligaste idéuppfattningen hos förslagens anhängare är som diskuterat att förlänga antalet yrkesverksamma år, vilket är såväl de båda utredningarnas (SOU 2013:25 och Ds 2019:2) huvudsakliga förslag liksom regeringens proposition och Socialutskottets betänkandes åsikt. Ytterligare kan tre vidare centrala idéer hos förespråkarna urskiljas i debatten. De berör främst tanken om att skapa incitament för ett förlängt arbetsliv för att bryta 65-årsnormen på arbetsmarknaden genom att införa en riktålder. Därtill ställer de sig positiva till det signalvärde harmonisering av åldersgränserna i intilliggande socialförsäkringar innebär liksom att justera upp den lägsta åldern för uttag av allmän pension.

Även i kritikernas retorik uppfattas ett par centrala åtgärdsidéer. Vilka av naturliga skäl skiljer sig från förespråkarnas då de istället relaterar till de två problemformuleringar som formulerats ovan; en ojämlik arbetsmiljö för olika yrkesgrupper och uppfattningen om pensionssystemet som underfinansierat. Där förespråkarna ser ett behov av ett förlängt arbetsliv som sin starkaste idéuppfattning menar kritikerna att åtgärder för en förbättrad arbetsmiljö istället är debattens mest centrala fråga. Utöver förbättringar av arbetsmiljön för yrkesgrupper med fysiskt eller psykiskt påfrestande arbeten föreslår kritikerna ytterligare åtgärder som främst gynnar arbetargrupperna mest. Också ändringar i sjukförsäkringen föreslås, utöver utredningarnas förslag till harmonisering av åldersgränserna till riktåldern. Reformerna inom sjukförsäkringen som föreslås är dels lättnader för beviljande av sjukförsäkring, vilket är en förutsättning för att personer som bedöms ha viss arbetsförmåga men inte klarar att återgå till sitt ursprungliga arbete nära inpå sitt planerade urträde ur arbetslivet ska gynnas. Dels högre ersättningsnivåer vilket ger en högre beräkning av de pensionsrätter som ersättning i form av sjukersättning ger rätt till. Slutligen är det kritikernas gemensamma mening att inbetalningarna till pensionssystemet från statligt håll måste höjas för att säkerställa drägliga pensioner och går därmed emot förespråkarnas uppfattning om att ett förlängt arbetsliv är nog för att en individ själv ska trygga en rimlig pensionsnivå efter urträdet från arbetsmarknaden.

	Förespråkare	Kritiker
Problem	<ul style="list-style-type: none"> • En längre medellivslängd innebär en demografisk och samhällsekonomisk utmaning vars konsekvenser kan hanteras genom ett förlängt yrkesliv 	<ul style="list-style-type: none"> • Arbetsmiljön inom vissa yrkesgrupper är inte utformad så att alla har lika möjlighet till ett förlängt yrkesliv. • Pensionssystemet är underfinansierat.
Åtgärd	<ul style="list-style-type: none"> • Yrkeslivet behöver förlängas • Incitament behöver skapas för att bryta 65-årsnormen • Inför en riktålder • Harmonisera åldersgränserna i relaterade socialförsäkringar för att ge ett tydligt politiskt budskap om att ett förlängt arbetsliv förväntas av medborgarna 	<ul style="list-style-type: none"> • Förbättra arbetsmiljön i fysiskt och psykiskt påfrestande arbeten. • Höj nivåerna för sjukersättning • Inför lättnader för att bli beviljad sjukersättning • Höj inbetalningarna till pensionssystemet
Mål	<ul style="list-style-type: none"> • Skapa förtroende för pensionssystemet • Skapa ett finansiellt stabilt pensionssystem • Trygga försörjningen av den allmänna välfärden 	<ul style="list-style-type: none"> • Skapa förtroende för pensionssystemet • Värna de med fysiskt och/eller psykiskt påfrestande arbeten • Trygga rimliga pensioner

Figur 3. Årebäck, 2019.

4.2.3 Mål

Som visat i tabellen ovan kan både en skillnad i problemformulering och målbild observeras mellan de båda åsiktsuppfattningarna. Vad gäller problemformuleringarna är dess olikheter tydliga, däremot går det att finna större likheter i respektive mål-kolumner. Förespråkarna och kritikerna må vara oense om vad som är debattens största problemområde och vilka typer av

åtgärder som behövs men har viss samstämmighet vad gäller målet med pensionssystemets utformning.

Att skapa förtroende för pensionssystemet och staten i stort är en gemensam strävan hos de båda åsiktslägren, vilket också visas i den tematiska indelningen av argumentens redogörelse i frågan om pensionssystemets legitimitet och förtroende. Till skillnad från större delen av debatten kom just den aspekten av frågan att bli en diskussion där respektive sidor lyfte argument för olika åtgärder för samma strävan. Förespråkarna målar en målbild av att förtroende för pensionssystemet är lika centralt som vikten av att systemet också är finansiellt stabilt. Genom sina förslag till åtgärder ett införande av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet kan både förtroende och finansiell stabilitet vinnas. Kritikerna å sin sida menar även de att förtroende för pensionssystemet är fundamentalt, men att det istället vinnas av höjda statliga insättningar till den allmänna pensionen. Återigen ges här uttryck för debattens skilda problemuppfattningar och huruvida hänsyn till olika yrkesgrupper bör tas eller inte. Vilket exemplifieras ytterligare i frågan om vem som bär ansvar för pensionsnivåerna; individen själv som genom ett senarelagt pensionsuttag tjänar in fler pensionsrätter eller staten som svarar för rimliga avsättningsnivåer?

5. Slutsatser

Det går i debatten om införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet att urskilja en tydliga ideologisk idéskillnad mellan de båda åsiktslägren. Kritikernas åtgärdsförslag svarar till en problembild där individer i arbetaryrken är de som drabbas hårdast av införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet, så till vida inte betydande åtgärder för förbättring av arbetsmiljön inom dessa yrken sker snarast. De kritiska idéer som präglar debatten är som visat en argumentation som berör olika yrkesgruppers skilda förutsättningar till ett förlängt arbetsliv och en uppfattning om att skäliga pensioner skapas genom höjda statliga avsättningar till den allmänna pensionen. Idéer som går att placera till vänster på en traditionell vänster-höger-skala (Bäck & Möller, 2003) där kritikerna består av representanter för typiska arbetaryrken medan de idéer som förslaget förespråkare yttrar kan ställas till högersidan.

Mellan raderna går även att finna en skiljelinje i uppfattningen om vem som bär det yttersta ansvaret för att skapa en skälig pensionsnivå för svenskarna efter avslutat arbetsliv. Förslaget och dess förespråkare understryker individens roll i att själv förlänga sitt arbetsliv och på så sätt öka sitt antal pensionsrätter för att nå en högre ersättningsnivå vid pensioneringstillfället. En uppfattning som ställs emot idén om att arbetsmiljön inom vissa yrken, främst inom vård och omsorgssektorn samt industrin, skapar missgynnsamma förutsättningar för ett förlängt arbetsliv som i kombination med en för låg avkastningsnivå genererar i otillräckliga pensioner vilket framställs som ett problem som endast kan förändras genom politiska åtgärder. Således går även denna aspekt av de idéer som präglat debatten att koppla till en vänster-högerkonflikt. Förslaget och dess förespråkare yrkar att pensionssystemet i sig är finansiellt stabilt och genererar skäliga pensioner genom att den enskilde själv gör informerade och medvetna val kring sin pension och sitt pensionsuttag. Förespråkarna understryker på så sätt individens eget ansvar över sin pension som säkras av ett förlängt yrkesliv, vilket även gynnar samhällsekonomin i stort då fler stannar i arbete längre upp i åren. På motsvarande sätt argumenterar förslagens kritiker emot idén om att det yttersta ansvaret för den enskildes pensionsnivå skulle ligga på individen själv. Kritiken handlar då om att när förutsättningarna för att förlänga arbetslivet är ojämnt fördelade kan det inte vara individens eget ansvar att säkra sig en god pension. Ett långt arbetsliv måste i sig självt vara tillräckligt för att nå en rimlig pensionsnivå efter utträdet från arbetsmarknaden annars finns det inga incitament kvar för att arbeta inom de yrken som framför allt LO, Kommunal och Byggnads företräder.

Genomgående i debatten om införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet har det inte bara varit tydligt att förespråkarna och kritikerna haft skilda problemformuleringar och därmed argumenterat för olika typer av åtgärder i syfte att nå sina respektive målbilder med pensionssystemet. Diskussionen har också starkt präglats av en viss snedvridning i debatten då de båda åsiktslägren stundtals talat om olika aspekter i frågan utan att direkt bemöta varandras idéuppfattningar. Kritikerna har försökt skapa ett narrativ där åtgärder för en förbättrad arbetsmiljö ställts emot förespråkarnas idé om att införa en riktålder och höjda åldersgränser vilket förvisso lyfts som aspekter att ta hänsyn till i de båda utredningarna, dock utan samma centrala betoning. Därigenom blir debatten stundvis tudelad och obalanserad, då ena sidan talar om demografiska och samhällsekonomiska problem som behöver åtgärdas och andra sidan om strukturella orättvisor vad gäller arbetslivet och

arbetsmarknadens utformning. Något som sammanfattningsvis kan ses som en effekt av de båda åsiktslägrens olika problem-åtgärd-mål-formuleringar.

5.1 Framtida forskning

För framtida forskning kan det vara av intresse att anlägga ett feministiskt kritiskt perspektiv på vad höjda åldersgränser i pensionssystemet innebär. Kvinnor utgör idag den största gruppen fattigpensionärer i Sverige vilket ytterligare kan kopplas till såväl pensionssystemets utformning som arbetslivet, något som denna uppsats inte berör.

6. Resultat

Jag har utifrån mitt material och analys nått följande resultat i min uppsats:

- De idéer som präglat debatten om införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet kan kategoriseras i två åsiktsläger; de som stödjer förslaget och de som ställer sig emot. Här kallade förslagets förespråkare och kritiker. Uppsatsen kan därför framställa två typer av problem-åtgärd-mål-modeller utefter dessa skillnader i idéuppfattningar.
- Det går att finna en klart utmärkande vänster-höger-konflikt i frågan om införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet. Konflikten består delvis av huruvida det är individen själv eller staten som bär det yttersta ansvaret för en dräglig pension för den enskilde efter avslutat arbetsliv och delvis om pensionssystemet är att betrakta som underfinansierat eller ej samt om det i så fall finns ett behov av högre insättningar från det offentliga till den allmänna pensionen.
- De argument och idéer som lyfts av respektive åsiktsläger i debatten är mycket olika till karaktär. Förslagets förespråkare understryker att en allt åldrande befolkning innebär en demografisk och samhällsekonomisk utmaning för samhället som kan avhjälpas med ett förlängt arbetsliv vilket både innebär en kortare tid som pensionär och därmed en högre total pension för individen liksom ett ökad skatteunderlag till det offentliga. Kritikerna

framhåller å sin sida att sådana åtgärder inte avhjälpes problem såsom en fysiskt och/eller psykiskt påfrestande arbetsmiljö och arbetsvillkor som förhindrar individers reella möjligheter till att arbeta längre upp i åren.

- En gemensam målbild om att vilja skapa förtroende och legitimitet för pensionssystemet går att finna i debatten, trots de i övrigt stora skillnader i de idéer som rör införandet av en riktålder och höjda åldersgränser som råder mellan förslagens förespråkare och dess kritiker. Dock skiljer sig synen åt på hur detta gemensamma mål ska uppnås mellan åsiktslägren.
- Fundamentalt för diskussionen om införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet är huruvida frågan om förbättrad arbetsmiljö är att behandla som en särskild aspekt av förslaget att ta hänsyn till eller som en separat fråga. Stor oenighet råder här mellan de båda åsiktslägren där kritikerna menar att åtgärder för att förbättra arbetsmiljön inom de yrken med högst andel förtidspensionärer och sjukskrivna måste ses som primärt och överordnat förslaget om höjda åldersgränser. En uppfattning som inte delas av förslagens förespråkare som är av åsikten att införandet av en riktålder och höjda åldersgränser i pensionssystemet inte är avhängigt arbetsmiljöreformer.

Referensförteckning

- Aftonbladet 1. Thorwalsson, Karl-Petter, Eva Eriksson, Berit Bölander, Christina Tallberg, Monica Blomberg. ”Att jobba lönar sig inte i pensionshänseende”. *Aftonbladet*. Debattartikel. 25 juni 2019.
- Aftonbladet 2. Baudin, Tobias & Johan Lindholm. ”Vi ska jobba längre - men kroppen är slut”. *Aftonbladet*. Debattartikel. 15 oktober 2019.
- Arbetsmarknadsdepartementet, 2018. A2018/01349/ARM. *Uppdrag att sammanställa kunskap om faktorer som skapar friska och välmående arbetsplatser*.
- Arleij, Jan, 2019. ”Nu höjer de pensionsåldrarna”. *Senioren*. Debattartikel. 16 oktober 2019.
- Beckman, Ludvig, 2005. *Grundbok i idéanalys: Det kritiska studiet av politiska texter och idéer*. Stockholm: Santérus Förlag.
- Bergström, Göran & Kristina Boréus (red.), 2012. *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Bäck, Mats & Tommy Möller, 2003. *Partier och organisationer*. Sjätte upplagan. Stockholm: Norstedts Juridik
- Danielsson, Marie, 2018. ”Hjälp! Hur gör man?”. *Statsvetenskaplig Tidskrift*. Vol 120, No 2, pp. 255 - 274.
- Dir 2011:34. Socialdepartementet, 2011. *Översyn av pensionsrelaterade åldersgränser och möjligheter för ett längre arbetsliv*.
- Ds 2009:53. Departementsserien, 2009. *Detta är pensionsöverenskommelsen*.
- Ds 2019:2. Departementsserien, 2019. *Höjda åldersgränser i pensionssystemet och i andra trygghetssystem*
- Folkhälsomyndigheten, 2019. *Folkhälsans utveckling - årsrapport 2019*
- Kommunal, 2017. *Kommunals kommentarer till pensionsöverenskommelsen*. [Elektronisk] Uppdaterad senast den 14 december 2017. Hämtad den 5 december 2019. Tillgänglig via: <https://www.kommunal.se/nyhet/kommunals-kommentarer-till-pensionsoverenskommelsen>
- Lindbom, Anders, 2011. *Systemskifte? Den nya svenska välfärdspolitiken*. Lund: Studentlitteratur AB
- Palmer Edward & Yuwei Zhao De Gosson de Varennes, 2018. *Pensionssystemets demografiska utmaningar*. Stockholm: SNS förlag

- Pensionsmyndigheten 1, 2019. *Höjd pensionsålder och höjd garantipension från 2020*. [Elektronisk] Uppdaterad senast den 17 oktober 2019. Hämtad den 26 november 2019. Tillgänglig via: <https://www.pensionsmyndigheten.se/forsta-din-pension/om-pensionssystemet/hojd-pensionsalder-2020>
- Pensionsmyndigheten 2, 2019. *Mer om pensionssystemet*. [Elektronisk] Uppdaterad senast den 24 juni 2019. Hämtad den 5 december 2019. Tillgänglig via: <https://www.pensionsmyndigheten.se/forsta-din-pension/om-pensionssystemet/mer-om-pensionssystemet>
- Pensionsmyndigheten 3, 2019. *Pensionens alla delar*. [Elektronisk] Uppdaterad senast den 23 oktober 2019. Hämtad den 4 december 2019. Tillgänglig via: <https://www.pensionsmyndigheten.se/forsta-din-pension/sa-fungerar-pensionen/pensionens-alla-delar>
- Pensionsmyndigheten 4, 2019. *Det här är tjänstepension*. [Elektronisk] Uppdaterad senast den 16 december 2019. Hämtad den 5 januari 2020. Tillgänglig via: <https://www.pensionsmyndigheten.se/forsta-din-pension/tjanstepension/det-har-ar-tjanstepension>
- Pensionsmyndigheten 5, 2019. *Allmän pension*. [Elektronisk] Uppdaterad senast den 31 oktober 2019. Hämtad den 5 december 2019. Tillgänglig via: <https://www.pensionsmyndigheten.se/forsta-din-pension/sa-fungerar-pensionen/allman-pension>
- Pensionsmyndigheten 6 2019. *Finansiering av pensionssystemet*. [Elektronisk] Uppdaterad senast den 25 november 2019. Hämtad den 12 december 2019. Tillgänglig via: <https://www.pensionsmyndigheten.se/forsta-din-pension/om-pensionssystemet/finansiering-av-pensionssystemet>
- PRO, 2019. *Högre pensioner ska inte lösas med ett förlängt arbetsliv*. [Elektronisk] Publicerad den 16 oktober 2019. Hämtad den 28 november 2019. Tillgänglig via: <https://via.tt.se/pressmeddelande/hogre-pensioner-ska-inte-losas-med-ett-forlangt-arbetsliv?publisherId=1348844&releaseId=3263779>
- Prop. 2018/19:133, 2019. Regeringens proposition. *En riktålder för höjda pensioner och följsamhet till ett längre liv*.
- Protokoll 2019/20:20, Riksdagsdebatt 16 oktober 2019. §9 *En riktålder för höjda pensioner och följsamhet till ett längre arbetsliv*.
- Regeringskansliet 1, 2019. *Pensionsgruppen*. [Elektronisk] Uppdaterad senast den 23 oktober 2017. Hämtad den 6 december 2019. Tillgänglig via: <https://www.regeringen.se/regerings-politik/hallbara-pensioner/pensionsgruppen/>
- Socialförsäkringsutskottets betänkande, 2019. *En riktålder för höjda pensioner och följsamhet till ett längre liv*. 2019/20:SfU5
- SOU 2013:25. Statens offentliga utredningar, 2013. *Åtgärder för ett längre arbetsliv*.

SPF Seniorerna, 2019. *SPF Seniorerna om höjd pensionsålder och förändringar i grundskyddet*. [Elektronisk] Uppdaterad den 16 oktober 2019. Hämtad den 28 november 2019. Tillgänglig via: <https://www.spfseniorerna.se/nyheter/ekonomi/2019/oktober/spf-seniorerna-om-hojd-pensionsalder-och-forandringar-i-grundskyddet/>

Svärdman, Håkan. "Sjuka tvångspensioneras när pensionsåldern höjs". *Svenska Dagbladet*. Debattartikel. 14 oktober 2019.

Vedung, Evert, 2018. "Fyra typer av statsvetenskaplig analys". *Statsvetenskaplig Tidskrift*. Vol 120, No 2, pp. 197 - 235.